

6.1 KRIMINALITA V ČESKU

Jana Jíchová

Kriminalita představuje závažný společenský jev, který je dlouhodobě studován mnoha obory. Geografie kriminalitu zkoumá mj. z pohledu jejího územního rozmístění. V Evropě se územním aspektům kriminality mezi prvními věnovali tzv. evropští kartografičtí kriminalisté již v 1/2 19. století. Guerry a kol. (1833) analyzovali úroveň osobních a majetkových trestných činů v regionech Francie. Zkoumány byly i vztahy mezi úrovní kriminality a dalšími jevy, např. chudobou a bohatstvím (Quetelet 1833). Naopak v Česku nebylo výzkumu rozmístění kriminality až do konce 19. století věnováno příliš pozornosti (více viz Jíchová 2014). První ucelenější práce se zaměřují na kriminalitu mládeže, ale regionálním rozdílním se nevěnují (L. K. 1897, Zucker 1894). Diferenciaci na úrovni historických zemí analyzuje až Solnař (1931), na úrovni soudních okresů zkoumá zločinnost mládeže Scholz (1927). Zvýšení zájmu o výzkum regionální diferenciaci kriminality přichází až s koncem 60. let 20. století (mj. Karabec 1973, Musil, Tichá 1977). Ačkoliv i v západních zemích je ve stejné době rovněž hodnocena diferenciaci struktury a úrovně kriminality¹ (Herbert 1982 aj.), ve větší míře se začínají prosazovat přístupy ovlivněné environmentální kriminologií zdůrazňující lokální výzkumy a souvislosti (více Wortley, Mazerolle 2011).

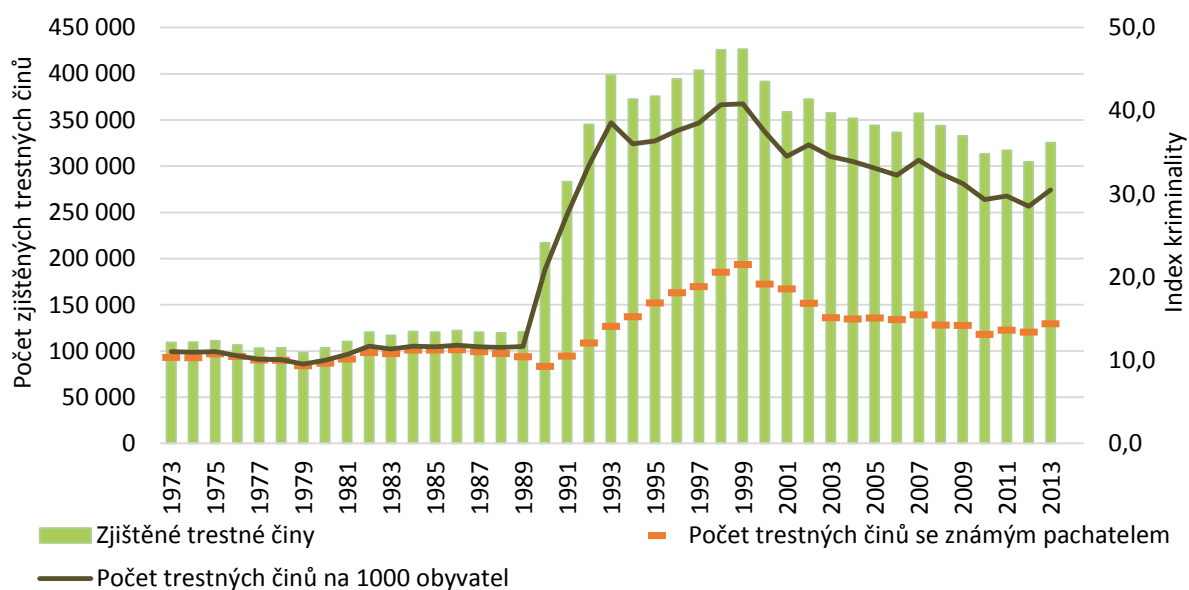
V současné době nalezneme ve světě široké spektrum výzkumů územní diferenciaci rozmístění kriminality. V Česku se jí zabývají především pracovníci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Dlouhodobě zveřejňují studie analýz trendů kriminality v podrobnosti krajů (např. Marešová 2014). Detailu krajů, nebo pouze vybraných území využívá většina studií, výjimku představují například práce Kamenického (2007) či portál mapakriminality.cz, které pracují i s úrovní okresů a oddělení policie. Přesto lze říci, že detailnějším analýzám není věnována patřičná pozornost, překvapivě ani na úrovni okresů, které jsou běžně používány pro hodnocení řady jiných jevů. Mapový list si klade za cíl zhodnotit vývoj a prostorovou diferenciaci registrované kriminality na úrovni okresů a zaměřuje se na tři časová období: 60. léta (1965–1968), 90. léta (1994–1997) a současnost (2010–2013).

V mapách je využita typologie založená na kombinaci indexu kriminality (počet trestných činů na počet bydlících obyvatel) a objasnenosti kriminality (podíl trestných činů, u kterých je známý pachatel). Zdrojem dat jsou statistiky Policejního prezidia ČR (Evidenčně-statistický systém kriminality) pokrývající období od roku 1994 do současnosti. Dále jsou využita i unikátní data z Kriminálních ročenek veřejné bezpečnosti z 60. let 20. století. Z důvodu porovnatelnosti jsou mapy zpracovány v územním detailu okresů. Mapový list rovněž přináší informaci o pachatelích trestné činnosti ve 20. letech 20. století a v současnosti. Za období od 30. let do konce 60. let data dostupná nejsou, následně vydává Generální prokuratura ročenky kriminality za pachatele, ale pouze v detailu za kraje. V současnosti spravuje data Ministerstvo spravedlnosti ČR a jsou dostupná za okresy. Data z 20. let 20. století zachycují pachatele

¹ Obecně k rozvoji výzkumů kriminality v západních zemích v první polovině 20. století významně přispěla kvantitativní revoluce. Rozšířily se zejména areálové a ekologické studie zaměřené na hledání prostorových pravidelností a korelací mezi kriminalitou a dalšími ukazateli (shrnuje Baldwin 1979, Herbert 1982).

zločinů, přečinů i přestupků (v detailu okresů není dostupné oddělení), data z let 2010–2013 zahrnují pachatele trestných činů. Práce s daty za kriminalitu s sebou přináší značná úskalí (podrobněji k metodickým problémům viz například Marešová, Scheinost [2001]). Statistiky zachycují pouze registrovanou kriminalitu, která se od té skutečné často výrazně odlišuje. Při hodnocení dlouhodobého vývoje kriminality jsou problematické i legislativní změny či jiné státní zásahy (např. amnestie), v důsledku kterých dochází k „umělým“ meziročním nárůstům/poklesům (více viz text k mapovému listu sekce B 6.1 Kriminalita v Praze a 6.2 Struktura kriminality v Praze). To se projevilo například při porovnání 60. let a současnosti, kdy existovaly nejen zcela jiné zákoníky, ale lišil se i přístup k řešení kriminality a jejímu hodnocení.

Vývoj kriminality v Česku je silně ovlivněn celospolečenskými událostmi, ale rovněž změnami legislativy, organizace i činnosti policie. V posledním desetiletí 20. století vzrostla kriminalita čtyřnásobně (Marešová, Scheinost 2001, viz obrázek 6.1.1), adekvátně stoupl i počet pachatelů (viz obrázek 6.1.2). Tento vývoj je spojován se společenskými, politickými a ekonomickými změnami po roce 1989, se kterými se pojí nové příležitosti pro páchaní trestné činnosti, na které nebyl systém připravený a schopný rychle reagovat. Výchyly v počtu trestných činů v jednotlivých letech sice nelze jednoduše interpretovat, ale v roce 2013 počet trestných činů bezpochyby ovlivnila vyhlášená amnestie.

Obrázek 6.1.1: Vývoj kriminality v Česku od roku 1973

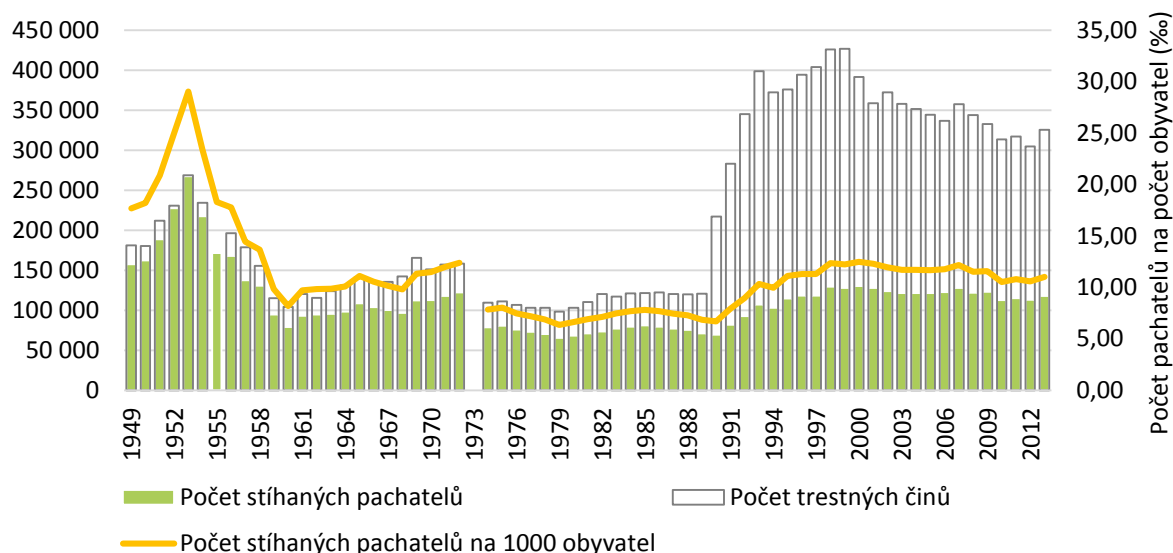
Zdroj: upraveno podle Marešová (2014); ČSÚ, 2015

Změny kriminality dokumentuje rovněž odlišná úroveň indexu kriminality ve všech sledovaných letech. V 60. letech byla úroveň kriminality oproti pozdějším sledovaným obdobím výrazně nižší. Průměrný index kriminality za Česko byl tehdy 14,0, v 90. letech 45,9 a v současnosti 35,2 registrovaných trestných činů na 1000 obyvatel starších 15 let. Obdobně výrazně se liší podíl trestných činů se známým pachatelem, zatímco v 60. letech se jeho hodnota za Česko pohybovala těsně pod 84 %, ve sledovaných pozdějších obdobích kolem 39 %. Tento vývoj je ale daný i proměnou struktury kriminality,

zejména nárůstem podílu trestných činů, u kterých je problematičtější určit pachatele (více viz mapový list sekce A 6.2 Struktura kriminality v Česku).

Prostorové rozmístění kriminality je v Česku nerovnoměrné, přičemž Čechy jsou kriminalitou zatíženější. Trestné činy se dlouhodobě koncentrují především v „městských“ okresech (Praha, Brno, Plzeň, Ostrava), což potvrzuje vyšší urbánní kriminalitu (viz mapový list sekce B 6.1 Kriminalita v Praze). Vyšší úroveň kriminality nalezneme i v severních a severozápadních Čechách, ve kterých je rovněž vysoký podíl městského obyvatelstva a které zároveň dlouhodobě patří mezi okresy s horší socioekonomickou situací (viz mapový list sekce A 7.1 Nezaměstnanost v Česku). Naopak stabilně nízká úroveň kriminality je v oblasti Vysočiny a jižní Moravy. Zajímavé porovnání v prostorovém i časovém pohledu poskytuje kombinace indexu kriminality a objasněnosti. V 60. letech je diferenciacie kriminality výrazně nižší než v letech pozdějších. Horší čísla vykazují pouze čtyři okresy (Karlovy Vary, Most, Ostrava a Sokolov). Větší diferenciacie v druhých dvou obdobích koresponduje s celkovými změnami společnosti spojenými s vývojem po roce 1989. Zejména pro okresy s krajskými městy, ale i pro střední, severní a severozápadní Čechy je v 90. letech typická kombinace vysokého indexu kriminality a nižší objasněnosti. Naopak řada moravských okresů a perifernějších okresů vyazuje nižší index kriminality a objasněnost vyšší. V posledním sledovaném období je znatelné snížení objasněnosti, na čemž se významně podílejí i změny struktury kriminality. Dokládá to i vývoj podílu obecné kriminality v jednotlivých obdobích (více viz mapový list sekce A 6.2 Struktura kriminality v Česku). Nejnižší úroveň objasněnosti v kombinaci s vyšší úrovní kriminality nalezneme v Praze, Brně, jejich zázemí a ve Středočeském kraji. Stabilně dobrá situace (nižší úroveň kriminality a spíše vyšší objasněnost) zůstává v okresech moravských.

Mapy znázorňující počty pachatelů nejsou přímo porovnatelné z důvodů zahrnutí zločinů, přečinů i přestupků ve 20. letech 20. století, ale jen trestných činů v současném období. I přesto lze vidět určité trendy a diferenciaci v rozmístění. Zajímavostí je větší koncentrace pachatelů v přepočtu na obyvatele na jižní Moravě ve 20. letech. V současnosti patří jak z hlediska počtu pachatelů, tak samotné úrovně kriminality naopak mezi nejméně zatížené části Česka. Mezi kriminalitou zatíženější oblasti patří dnes podobně jako ve 20. letech zejména severozápadní Čechy, ale i okres Plzeň-jih, Vyškov, Jeseník a Bruntál. Roli zde hraje nejen struktura kriminality a socioekonomické prostředí, ale i samotná věková struktura jednotlivých okresů, např. okresy Ústeckého kraje mají mladší věkovou strukturu obyvatelstva i pachatelů. Mladší pachatelé jsou i u vybraných okresů s vyšším podílem městského obyvatelstva, zejména okresů s krajskými či většími městy (např. Ostrava, České Budějovice, Pardubice). Naopak starší věková struktura pachatelů je typická pro řadu okresů jižní a střední Moravy i středních Čech. Výraznější zastoupení pachatelů ve věku 25–39 let, tedy v mladém produktivním věku, nalezneme v Praze, Brně, jejich zázemí i na Ústecku.

Obrázek 6.1.2: Vývoj počtu pachatelů v Česku od roku 1949

Zdroj: ČSÚ, 2015; Policejní prezidium, 2014

Literatura:

- BALDWIN, J. (1979): Ecological and Areal Studies in Great Britain and the United States. *Crime and Justice*, 1, s. 29–66.
- GUERRY, A.-M., LACROIX, S. F., de SILVESTRE, A.-F., GIRARD, P.-S. (1833): *Essai sur la statistique morale de la France*. University of Gent, Crochard.
- HERBERT, D. T. (1982): *The Geography of Urban Crime*. Longman, New York.
- JÍCHOVÁ, J. (2014): Výzkum zločinu v Česku z pohledu geografie. *Historická geografie*, 40, č. 1, s. 73–93.
- KAMENICKÝ, J. (2007): *Vývoj kriminality v územích ČR po roce 2000*. Český statistický úřad, Praha.
- KARABEC, Z. (1973): *Vývoj kriminality v ČSSR*. Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR, Praha.
- L. K. (1897): *Zločinnost mládeže: o její velikosti, příčinách a léčení*. Knihkupectví B. Stýbla, Praha.
- MAREŠOVÁ, A. (2014): Trendy kriminality v České republice v roce 2013. In: Marešová, A., Cejp, M., Holas, J., Martinková, M., Rozum, J.: *Analýza trendů kriminality v roce 2013*. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, s. 11–28.
- MAREŠOVÁ, A., SCHEINOST, M. (2001): Trendy kriminality v ČR z pohledu roku 2000. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 37, č. 1, s. 23–41.
- MUSIL, S., TICHÁ, B. (1977): *Přehled dynamiky kriminality 1970–1974 a prognóz 1975–1980*. Výzkumný ústav kriminologický, SEVT, Praha.
- QUETELET, A. (1833): *Recherches sur le Penchant au Crime aux Différens Ages*. Bruxelles, M. Hayez.
- SCHOLZ, O. (1927): *Zločinnost mládeže ve světle statistiky*. *Věstník čs. Společnosti pro právo trestní*, 3, s. 39–57.

SOLNAŘ, V. (1931): Zločinnost v zemích českých v létech 1914–1922. Knihovna Sborníku věd právních a státních, Praha.

WORTLEY, R., MAZEROLLE, L. (2011): Environmental Criminology and Crime Analysis. New York, Routledge.

ZUCKER, A. (1894): Kriminalistické črty zejména se zřetelem k zločinné a spustlé mládeži. Bursík & Kohout, Praha.

Zdroje dat:

ČSÚ (1970): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 12. 1970. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (1991): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2001): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2011): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 26. 3. 2011. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2015): Demografické ročenky 1974–2014. Český statistický úřad, Praha.

Ministerstvo spravedlnosti: Centrální statistické listy a výkaznictví 2010–2013. Ministerstvo spravedlnosti ČR, Praha.

Policejní prezidium: Evidenčně statistický systém kriminality 1994–2013. Policejní prezidium ČR, Praha.

Policejní prezidium: Počet trestných činů a stíhaných pachatelů od roku 1946. Policejní prezidium ČR, Praha.

SÚS (1931): Trestní statistika z Republiky československé v letech 1923–1927. Státní úřad statistický, Praha.